

Siyasetin Mizahı: Amerikan Yardımlarının “Nuhun Gemisi” Dergisinde Ele Alınış Biçiminin İncelenişi

Humor of Politics: An Investigation of the Handling of American Aids in the Magazine of
“Nuhun Gemisi”

Mehmet Emin SATIR*

Öz

Siyaset, her dönemde mizahın konusu olmuştur. Resmi söyleme karşıt bir söylem geliştirmek ve siyasetin katı sınırlarını esnetebilmek noktasında mizah, önemli bir potansiyele sahiptir. Dolayısıyla da siyasi mizah, siyaset ve mizahın kesişim noktasında önemli bir araç olarak kabul edilmektedir. Siyasi mizahın birçok biçimi bulunmaktadır. Ancak yazılı olması noktasında siyasi mizah gazeteleri ve dergileri, siyasi mizahın güçlü unsurları arasında yer almaktadır. Bu bağlamda yapılmış olan çalışmada siyaset ve mizah arasındaki ilişki, siyasi mizah dergileri özelinde tartışılmıştır. Çalışmanın amacı, siyaset ve mizah arasındaki ilişkiyi siyasi mizahın yazılı biçimleri özelinde ortaya koymaktır. Bu bağlamda çalışma kapsamında yargısal örnekleme tekniği kullanılarak seçilen ve Türkiye’de 1949 yılında yayın hayatına başlayan *Nuhun Gemisi* dergisi özelinde siyasi mizahın rolü üzerinde durulmuştur. Ayrıca çalışmada nitel bir araştırma yöntemi olan doküman analizi yöntemi kullanılarak, *Nuhun Gemisi* dergisinin 31 sayısı incelenmiş ve Soğuk Savaş Döneminde Amerika tarafından Türkiye’ye yapılan ekonomik yardımların siyasi mizahın konusu olarak ele alınış biçimleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen verilerde de görüldüğü üzere mizah, siyaset ve toplum arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Mizah, siyasi söylemin bir unsuru olmakla beraber aynı zamanda toplumsal ve sivil muhalefetin de bir aracıdır. Mizahın bu yönü, *Nuhun Gemisi* dergisindeki Amerika karşıtı tutumda ve söylemde de kendisi göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Mizah, Siyasi Mizah, Siyaset, Nuhun Gemisi, Amerikan Yardımları

Abstract

Politics has always been the subject of humor. Humor has an important potential to develop a discourse against the official discourse and to stretch the rigid boundaries of politics. Therefore, political humor is accepted as an important tool at the intersection of politics and humor. Political humor has many

* Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Medya ve İletişim Bölümü, E-mail: mehmeteminsatir@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5353-8742

forms. However, in terms of being written, political humor newspapers and magazines are among the strong elements of political humor. In this context, the relationship between politics and humor has been discussed in the context of political humor magazines. Therefore, the aim of the study is to reveal the relationship between politics and humor in the written forms of political humor. In this context, the role of political humor has been focused on in the context of the *Nuhun Gemisi* magazine, which was selected using the judicial sampling technique and started its publication life in Turkey in 1949. In addition, using the document analysis method, which is a qualitative research method, in the study, the 31 issues of the *Nuhun Gemisi* magazine were examined and the ways in which the economic aid made by the United States to Turkey during the Cold War were handled as the subject of political humor were tried to be revealed. As can be seen in the data obtained as a result of the study, there is a strong relationship between humor, politics, and society. While humor is an element of political discourse, it is also a tool of social and civil opposition. This aspect of humor also shows itself in the anti-American attitude and discourse in *Nuhun Gemisi* magazine.

Keywords: Humor, Political Humor, Politics, Nuhun Gemisi, American Aids

Giriş

“Şiir minberi de devirir, sarayı da...”

Ebû Şekûr Belhî

Gülme temel bir insani özellik olmakla beraber aynı zamanda toplumsal bir olgudur. Gülme, bireysel ve toplumsal olmak üzere iki farklı düzlemde ele alınabilmektedir. Mizah yapabilen tek canlı olarak insan, tarihin her döneminde mizahi unsurlar ile yakın bir ilişki içerisinde olmuştur. Bu denli toplumsal bir fenomen olarak mizah, diğer toplumsal olgularla da aynı zamanda yakın bir ilişki içerisinde. Bu eksende mizah ve siyasetin kesişim noktasında beliren siyasi mizah kavramı önem kazanmaktadır. Siyaset, mizahın her dönemde ilgisini çekmeyi başarmıştır. İlkel toplumlardan, modern toplumlara kadar tüm toplumsal yapılarda siyasi mizaha rastlanılmaktadır. Siyasi mizah, toplumsal bir olgu olmakla beraber aynı zamanda siyaset bilimi ve iletişim çalışmalarının incelemekte olduğu bir meseledir. Yapılmış olan bu çalışmada da mizah ve siyaset arasındaki ilişki Türkiye özelinde *Nuhun Gemisi* dergisi üzerinden açıklamaya çalışılmıştır.

Siyaset ve mizah arasındaki ilişkinin kesişiminde beliren siyasi mizahı anlamak noktasında çalışmada öncelikle mizah ve gülme üzerine kavramsal bir tartışma yürütülmüştür. Sonrasında ise siyaset ve mizah arasındaki ilişki üzerinde durularak siyasi mizah anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Akabinde ise Türkiye’de siyasi mizahın gelişim serüveni ana hatlarıyla ele alınarak, Türkiye’de mizah yayıncılığının tarihsel serüvenine dair genel bir panorama ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Türkiye’de siyasi mizaha konu olan Amerikan yardımları meselesi üzerinden Soğuk Savaş döneminde siyasi mizahın işleyişine dair tartışma yürütülmüştür.

Çalışmada yöntem olarak nitel bir araştırma yöntemi olan doküman analizi kullanılmıştır. Yargısal örnekleme tekniği ile seçilmiş olan *Nuhun Gemisi* isimli siyasi derginin çıkmış olduğu 31 sayı, çalışmanın örneklemini teşkil etmektedir. 1949-1950 yılları arasında yayın hayatını sürdüren *Nuhun Gemisi* dergisinde Türk-Amerikan ilişkilerinin ve Amerika tarafından Türkiye’ye yapılan yardımların mizahi bağlamda ele alınış biçimlerinin incelenmesi, çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu

eksende elde edilen veriler, siyaset ve mizah ekseninde değerlendirilerek Türkiye’de siyasi mizah yayıncılığının özellikle 1950’li yıllardaki durumu anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca çalışma kapsamında dünya siyasetinin değişen seyrinin (iki kutuplu dünya) da Türk mizahı üzerinde etkisi somutlaştırılmıştır. Çalışma sonucunda ise Nuhun Gemisi dergisi özelinde ele alınan Amerikan yardımlarının esasen Türkiye’de önemli derecede kültürel ve toplumsal dönüşümler yarattığı gözlemlenmiştir.

Mizah ve Gülme Üzerine

Gülünç yahut da gülme edimini içeren tüm komik temsil biçimlerini belirtmek için kullanılan *humor* yani mizah kavramı Latince bir kelime olup nem veya sıvı anlamlarına gelen liquid/moisture kelimelerinden türemiştir (Wickberg, 2014, s. 350). Bu bağlamda mizah ile gülme ve eğlence arasında yakın bir ilişki olduğu ifade edilebilir. En temelde mizah, “duyguları ve düşünceleri nükte ile güldürücü bir anlatımla dile getirme sanatıdır” (Par, 1990, s. 266). Bu hususta mizahın gülmeye içkin bir olgu olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu noktada mizahı anlamlandırmak noktasında gülme edimi üzerinde durmak gerekmektedir. Gülmeye yönelik düşünsel ilgi oldukça eskidir. Antik Yunan düşünürlerinden bu zamana değin gülme, felsefi incelemelerin konusu olmuştur. Platon, Aristoteles, Cicero, Descartes, Bacon, Hobbes, Kant, Bergson ve Freud gibi düşünürlerin hepsinde gülmeye dair tartışmalara rastlamak mümkündür (Berger, 2017, s. 2). Bu bağlamda gülmenin ve mizahın toplumsal yönü güçlü bir mefhum olduğunun belirtilmesi gerekir. Ancak mizaha ilişkin olarak yürütülen bu tartışmaların bir kısmında mizahın olumsuz biçimde kavramsallaştırılması durumu söz konusudur. Aristoteles ve Platon’da bu durum açık şekilde gözlemlenmektedir. Nitekim Aristoteles’in düşüncesinde gülme, aşağılayıcı bir eylemdir ve gülme ile ilintili olarak komedyada da aşağı karakterli insanların bir taklididir. Ayrıca Aristoteles’e göre gülünç olanın özü soylu olmayışa ve kusura dayanmaktadır (Aristoteles, 1987, s. 20). Platon da Aristoteles ile benzer ancak daha sekter bir biçimde gülmeyi, bayağı ve kölelere özgü bir eylem olarak görmektedir (Platon, 2001). Platon ve Aristoteles’in gülmeye dair bu düşünceleri sonraki dönemlerde de etkili olmuştur ancak mizah ve gülmenin farklı biçimlerde kavramsallaştırılmaya başladığının da ayrıca belirtilmesi gerekmektedir.

Thomas Hobbes da *Leviathan* isimli çalışmasında gülmeyi, Aristoteles ile paralel bir biçimde ele alır ve gülmeyi başkalarının zayıflığına karşın kendimizin sahip olduğu üstünlüklerin kavranmasından doğan bir zafer olarak nitelendirir (Hobbes, 2019). Bergson ise gülmeyi daha farklı bir düzlemde ele alır. Bergson, gülmeyi akılcı bir edim olarak görür ve duyguların karşısında konumlandırır. Bergson gülmeye dair “gülünçün doğal ortamı kayıtsızlıktır ve gülmenin en büyük düşmanı duygulardır” diyerek gülmeyi insana özgü ve salt akılcı bir edim olarak kabul eder (Bergson, 2014, ss. 5-6). Gerek Aristoteles gerek Hobbes ve Bergson’un düşüncelerinde de görüldüğü üzere gülmeye dair genel geçer bir yaklaşım bulunmamaktadır. Bu durum mizah söz konusu olduğunda da geçerlidir. Ancak toplumsal yaşam içerisinde karşılaşılan durumlar karşısında veriler tepki bağlamında gülmenin ve mizahın insani dolayısıyla da toplumsal bir edim olduğunun belirtilmesi gerekmektedir (Eagleton, 2019). Mizahın toplumsal yönünün olması, insanın toplumsal bir varlık olması ile ilintilidir. Mizah son kertede, anlamını belirli toplumsal koşullar çerçevesinde kazanmaktadır. Bu duruma ilişkin olarak Barry Sanders de gülmenin ve mizahın evrensel bir olgu olduğunun altını çizerek, herhangi

bir yerde ya da zamanda gülmeyen bir insan topluluğunu düşünebilmenin son derece güç olduğu ifade etmektedir (Sanders, 2001, s. 24). Bu bağlamda toplumsal bir varlık olarak insanın mizah ile arasındaki ilişkinin kurucu bir yönü olduğunun da belirtilmesi gerekmektedir. Mizah, toplumsal düzlemde insan ilişkilerini güçlendirirken aynı zamanda grup kimliğinin oluşmasında da önemli rol oynar. Benzer şeylere gülebilen ve benzer şeylerden eğlenen bireylerin grubun bir parçası olabilmeleri daha yüksek bir ihtimaldir. Dolayısıyla da mizah paylaşılan değerlerin bir ifadesi olarak kabul edilebilir (Gibson, 2019, s. 84). Şayet mizahi unsura yönelik olarak grup üyeleri arasında bir fikir birliği yoksa mizah tüm anlamını yitirir. Bu çerçevede mizah, benzer fikirlere ve akraba değerlere sahip kişilerin varlığını zorunlu olarak önceler (Frye, 2000).

Mizah ve gülmenin toplumsal yönünün güçlü olması, mizahın belirli toplumsal çerçeveler içerisinde ortaya çıkabileceği önermesini zımni olarak bünyesinde ihtiva etmektedir. Bu bağlamda mizahın kavramsallaştırılabilmesi noktasında bir dizi referans noktasına ihtiyaç duyulmaktadır. Arthur Asa Berger, yapmış olduğu *An Anatomy of Humor* isimli çalışmasında mizahın ortaya çıkış tekniklerine ilişkin olarak detaylı bir tablo ortaya koymuştur (Berger, 2017, s. 18).

Tablo 1: Berger'in *An Anatomy of Humor* isimli çalışmasındaki tablo

Dil	Mantık	Kimlik	Eylem
Kinaye, dokundurma	Saçmalık, absürtlük	Öncesi/Sonrası	Takip, peşinde olma
Süslü Anlatım, şişirme	Rastlantı	Alaylı taklit	Hokkabazlık
Tanımlama, nitelendirme	Mukayese, karşılaştırma	Ayrıklık, tuhaflık	Hız
Abartma, mübalağa	Listelemek	Mahcubiyet, utandırma	Zaman
Alaycılık	Rastlantı, tesadüf	Teşhir	
Hakaret	Hayal kırıklığı, hüsrana	Gariplik, acayiplik	
Çocuksu ifadeler	Cehalet	Taklit	
İroni	Hatalar	Canlandırma	
Yanlış anlama	Tekrarlama	Taklitçilik, şaklabanlık	
Aşırı yalınlaştırma	Tersine çevirme	Parodi	
Cinas, sözcük oyunları	Sertlik, katılık	Ölçek	
Hazırcevaplık	Tema/farklılık	Basmakalıp inanışlar	
Alaya almak		Maskesini düşürme	
Gizli alay			
Eleştiri, Hiciv			

Berger'in kavramsallaştırmasında da görüldüğü üzere mizahın toplumsal düzlemde işleyişindeki dört temel kategori ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda mizahın işleyişini yukarıda belirtilmiş olan teknikler çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir.

Mizahın ortaya çıkış biçimlerinden farklı olarak mizahın aynı zamanda toplumsal yaşam pratikleri içerisindeki yerinin de ayrıca tartışılması gerekmektedir. Mizahın ve gülmenin toplumsal yaşam pratikleri içerisindeki potansiyelinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Son kertede mizah ve güldürü, toplumsal düzen içerisinde iktidara yönelik simgesel meydan okumanın ve direnişin de aracı olarak kabul edilmektedir (Scott, 1995, s. 265). Mizahın bireysel ve toplumsal

düzlemde potansiyel bir direniş aracı olabileceğinin vurgulanması gerekmektedir. James Scott'ın altını çizmiş olduğu üzere simgesel düzlemde meydan okumanın bir aracı olarak mizah ve gülme, aynı zamanda deşarj edici ve özgürleştirici bir etkiye sahiptir. Bu noktada gülmenin her daim keyif verici ve sağaltıcı olduğu ifade edilebilir (Koestler, 1997, s. 37).

Mizah ve gülmeye ilişkin olarak altı çizilen yaklaşımlarla beraber esasında mizahın üç temel teori ekseninde ele alındığını belirtmek gerekmektedir. Simon Critchley *On Humour* isimli çalışmasında mizaha yönelik getirilmiş olan tüm yaklaşımları derleyerek üç temel yaklaşım ortaya koyar. Bu görüşlerin ilk göre mizah, Aristoteles, Platon ve Hobbes gibi klasik düşünürlerin ele aldığı “üstünlük teorisisidir” ki bu yaklaşımda yukarıda da belirtilmiş olduğu üzere aşağı olan şeylerin komik olduğu üzerinde durulur. İkinci yaklaşım ise Critchley'e göre “rahatlama teorisisidir” ve bu yaklaşımın temelleri 19. Yüzyılda Herbert Spencer tarafından atılmıştır. Bu teoriye göre ise mizah, bastırılmış enerjinin serbest bırakılmasıyla izah edilir. Nitekim bu teori sonraki dönemde Sigmund Freud tarafından derinleştirilir. Freud, gülmenin rahatlatan ve enerji boşalmasıyla beraber zevk veren bir eylem olduğunun altını çizer. Son olarak ise Critchley “uçuşmazlık teorisi” üzerinde durur. Bu yaklaşıma göre ise mizah, uyumsuzluklardan ortaya çıkmaktadır ve uyumsuz olanın bir algısı durumundadır (Critchley, 2002, s. 2-3). Uyumsuzluk teorisinin mizahı ele alışı, siyasi mizahın beslendiği kaynağı anlamak açısından önem arz etmektedir. Siyaset ve toplumun kesişim noktalarından birisinin mizah olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda mizah ve siyaset ilişkisine yakından bakarak siyasi mizah olgusuna dikkat çekmek önem arz etmektedir.

Siyaset ve Mizahın Kesişim Noktası: Siyasi Mizah

Toplumsal bir olgu olarak kabul edilen mizah, toplumsal yapı içerisinde varlık gösteren tüm kurumlarla belirli ölçüde ilişki içerisinde. Bu bağlamda mizah ve siyasal olan arasındaki etkileşime yakından bakmak gerekmektedir. Mizahın siyasi unsurlarla üretilmiş bir biçimi olarak siyasi mizah en temelde politikanın ciddiyetini ve akılcılığını tersine çevirerek, ciddiyetin yerine kahkahayı yerleştirir (Özdemir, 2018, s. 9). Dolayısıyla mizah, egemen siyasi söyleme karşıt bir söylem geliştirebilmenin aracı olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda mizah siyasi iktidara yönelik eleştirileri dile getirirken aynı zamanda da siyasetin mevcut düşünce yapısında da bir dizi değişim ve dönüşümler meydana getirmeyi amaçlar (Tsakona & Popa, 2011, s. 1-2). Ayrıca siyasi mizah, siyasal alandaki beceriksizliği ve ahlaksızlığı ortaya çıkartmak, saldırganlığı etkisiz hale getirmek, işbirliğini teşvik etmek, ideolojiyi eleştirmek ve ortak zemini sağlamak gibi çeşitli toplumsal işlevleri de yerine getirebilmektedir (Bippus, 2014, ss. 585-586). Mizahın sahip olduğu bu özellikler, mizahı toplumsal muhalefetin bir aracı haline getirmektedir. Son kertede mizah, sahip olduğu muhalefet kabiliyetiyle siyasetin alışlagelmiş kurallarını esnetir ve farklı bir siyasanın var olabileceğine dair ihtimalleri ortaya çıkartır (Holm, 2017, ss. 4-5).

Mizah ve siyasetin kesişim noktasında beliren siyasi mizahı toplum içerisindeki mevcut iktidar pratikleri içerisinde ele almak gerekmektedir. Alternatif bir siyasi söylemin üretilmesinde ve mevcut siyasi yapıların deforme edilmesi noktasında kurucu bir unsur olarak kabul edilebilecek olan mizah, toplumsal düzlemde iktidarın da mevcudiyetine şerh düşmektedir. Dolayısıyla mizah, toplumsal yapı

içerisinde yeni bir gerçeklik üretip içerisinde bulunduğumuz durumu değiştirerek beklentilerimizi yenebilme potansiyeline sahiptir (Critchley, 2002, s. 1). Bu eksende değerlendirildiğinde mizah, siyasal iletişimin de bir aracı olarak kabul edilebilir. Gerek iktidar odakları gerekse de iktidara karşıt gruplar mizahı bir araç olarak kullanarak kendi siyasi doktrinlerini ve görüşlerini dile getirebilmektedirler. Dolayısıyla mizah ve gülme, klasik düşüncedeki kötü taklit ve bayağılığın ötesinde birtakım özelliklere de sahiptir. Mizahın siyasi bir araç olarak kullanılmasında farklı tekniklerin geçerli olduğu ifade edilebilir. Şakalar, kelime oyunları, parodiler, bilmeceler, şarkılar, meseller, karikatürler ve hicivler siyasi mizahın türleri olarak kabul edilebilirler (Bippus, 2014, s. 585). Çeşitli araçlar aracılığıyla üretilen siyasi mizah, aynı zamanda siyasi iktidarları denetlemenin de bir aracı olarak kabul edilmektedirler.

Siyasi mizahı salt eleştirel ve muhalif bir unsur olarak düşünmemek gerekir. Mizah, aynı zamanda politikacılar tarafından da sıklıkla kullanılır. Dolayısıyla siyasi mizah, siyasi alanın içerisinde varlık gösteren bir olgudur (Teshohlidkova, 2020). Ancak bu noktada siyasi mizahın çerçeve bir kavram olduğunun da unutulmaması gerekmektedir. Siyasi mizah, hicivden, parodiye; ironiden taklide kadar birçok biçimde ortaya çıkabilmektedir (Dannagal, 2017). Belirtilmiş olan bu biçimlere ek olarak siyasi mizah aynı zamanda basın yoluyla da gerçekleştirilebilmektedir. Bu noktada ise gazete ve dergilerin etkisi ön plana çıkmaktadır. Son kertede hangi araç kullanılırsa kullanılsın siyasi alanda mizahın uğrak noktasının özgürlük meselesi olduğunun belirtilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda mizahın ve gülmenin özgürleştirici yönünün siyaset ve mizahın kesişim noktasındaki öneminin altını çizmekte fayda var. Mizah, siyasal alanı ve toplumsal töreleri özgürleştirmek ister bu nedenle de toplumsal kuralların baskısından kurtulmanın yollarını arar. Nitekim bu durum dikta rejimleri için bile geçerlidir. Mizah doğası gereği taşımış olduğu özgürleştirici gücü siyasi alana dayatarak, toplumsal özgürlüğün olanaklarını arar (Morreall, 1997, ss. 142-144).

Mizah toplumsal bir olgu olarak siyasi söylemi değiştirip dönüştürerek toplumsal düşünüşü de etkisi altına alabilmektedir. Ayrıca mizah, sahip olduğu sembolik güç neticesinde de siyasi iktidarların ve toplumsal normların katı sınırlarını esnetebilmektedir (Mulkay, 1988). Bu hususta Mikhail Bakhtin de gülme ve mizaha ilişkin benzer bir yaklaşım sergilemektedir. Bakhtin, gülmenin sansür ve korku, kutsal olandan, türlü yasaklamalardan ve iktidar korkusundan bireyleri kurtardığının altını çizmektedir (Bakhtin, 2001, s. 114). Bu eksende değerlendirildiğinde mizah, siyasi iktidara ve diğer iktidar pratiklerine karşı önemli bir araç olarak varlık göstermektedir.

Mizahın siyasi alandaki işlerliği noktasında yazılı olarak neşredilen mizahi içerikler özel bir öneme sahiptirler. Bu bağlamda siyasi mizahın kurumsallaşması ve yaygınlaşması noktasında basın yayın faaliyetlerinin önemli bir rolü olduğunun unutulmaması gerekmektedir. Türkiye özelinde söylenecek olursa siyasi mizah yayıncılığının ortaya çıkışı Osmanlı İmparatorluğu döneminde olmuştur. Bu eksende Türkiye'de siyasi mizahın toplumsal görünümünün geçirmiş olduğu tarihsel serüvene yakından bakmak, Türkiye'de siyasi mizah olgusunu anlamak ve anlamlandırmak noktasında önem arz etmektedir.

Türkiye’de Siyasi Mizahın Tarihsel Serüveni

Mizahın toplumsal düzlemdeki mevcudiyetine yakından bakıldığında Türkiye’de görece yakın bir tarihte mizahi yayınların neşredilmeye başladığı söylenebilir. Bu bağlamda 1870 yılında Teodor Kasap Efendi tarafından haftalık olarak çıkartılan *Diyojen* ilk Türkçe mizah gazetesi olarak kabul edilir (Topuz, 1973). Teodor Kasap Efendi, *Diyojen* gazetesinin amacının kamuoyuna ve Osmanlı yönetimine tercümanlık yaparak, terbiye etmek aynı zamanda da İmparatorluk için yabancı olan şeyler konusunda da dokundurma ve iğneleme yoluyla hazırcevaplık yapmak olduğunu belirtmiştir (Yücebaş, 1976, s. 39). Bu bağlamda *Diyojen* ile başlayan mizah yayıncılığının rotasının genel itibariyle siyasi içerikli olduğunun belirtilmesi gerekmektedir. Teodor Kasap Efendi’nin çabalarıyla mizah yayıncılığı kısa bir sürede ciddi ilgi görmeye başlamıştır. Hıfzı Topuz bu ilginin arka planında Türk toplumunda var olan mizah geleneğine işaret eder. Bu çerçevede Topuz, Bektaşî fıkraları, Nasrettin Hoca, Hacivat ile Karagöz, İncili Çavuş ve ortaoyunu ile meddahlık geleneğinin Türk toplumunun mizah geleneğini oluşturduğunu vurgular (Topuz, 1973, s. 240).

Topuz’un altını çizmiş olduğu Türk mizah geleneğinin önemli figürleri ile mizah yayıncılığı arasında önemli bir farkın bulunduğu da ayrıca belirtilmesi gerekmektedir. Öncelikle basın yoluyla dolaşıma sokulan mizahi içerikler Türk toplumu için aynı zamanda yeni bir gülme türünü ortaya çıkartmıştır. Sözlü kültürün baskın bir biçimde işlediği fıkralar ve meddah oyunlarından farklı olarak mizah yayıncılığıyla birlikte artık belirli bir kültür düzeyine sahip okurların gülmesi söz konusu olmuştur. Bu gülme biçimi daha eleştirel, yıkıcı, sorgulayıcı ve hatta devlet için tehlikeli bir gülmedir (Georgeon, 2000, ss. 92-93). Dolayısıyla bu gülme biçimi Osmanlı kamuoyunda ciddi tartışmalar yaratmış ve mizah dergi ve gazetelerin çoğu baskı ve sansüre tabi tutulmuştur. Bu hususta dönemin Matbuat müdürlerinden Macid Bey’in, yeni Matbuat Nizamnamesinin görüşmeleri esnasında mizah gazetelerine yönelik olarak söylemiş olduğu “mizah gazeteleri lüzumsuz ve faydasız olduğu gibi onların zararları da vardır. Bunlar terbiyeyi bozmaktadırlar” ifadeleri önem arz etmektedir (Topuz, 1973, ss. 55-56). Nitekim dönemin mizah ve güldürü neşriyatına bakışını anlamak noktasında 1871 yılı içerisinde *Diyojen* gazetesinin defalarca kapatılmış olması dikkat çekmektedir (Topuz, 2003, s. 46).

Diyojen ile başlayan mizah yayıncılığı her ne kadar sıklıkla baskı altına alınmak istense de kısa sürede birçok gazete ve dergi yayın hayatına başlamıştır. *Latife* (1873), *Şafak* (1874), *Kahkaha* (1874), *Geveze* (1875), *Meddah* (1875) ve *Çaylak* (1876) dergileri, *Diyojen*’in yayın hayatına başlamasının ardından çok kısa bir süre içerisinde çıkartılmışlardır. Bu durum da mizah yayıncılığının Türk toplumundaki gelişimini anlamak açısından önem arz etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde başlamış olan siyasi mizah yayıncılığı Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Öyle ki mütareke yıllarında dahi mizah yayıncılığı yapılmıştır. Sedat Semavi *Kelebek*, *Güleryüz*, Refik Halid Karay *Aydede*, Aka Gündüz tarafından çıkartılan *Peyam-ı Sabah* ve *Kalem* dergileri, Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyet’e geçiş sürecinde varlık gösteren mizahi yayınlar arasındadır (Topuz, 2003, ss. 141-142).

Toplumsal düzlemde güçlü kabul edilebilecek bir geleneğe yaslanan siyasi mizah Türkiye’de – 1923-1945 dönemi hariç – 80’li yılların başına kadar siyasi alanda ciddi derecede etkili olmuştur.

Nitekim bu etki 1946 yılında Rıfat Ilgaz, Aziz Nesin ve Sabahattin Ali gibi Türk edebiyatının önemli isimlerinin öncülüğünde çıkmaya başlayan *Markopaşa* isimli siyasi mizah gazetesi ile başlamıştır. *Markopaşa* uzun bir süre iktidara karşı suskun kalınan bir dönemin ardından siyasi söylem üretmede son derece güçlü olmuştur. Dolayısıyla Türkiye’de siyasi mizahın belirli dönemlerde zirve yaparken; belirli dönemlerde ise gerilediğini belirtmek gerekmektedir. Nitekim *Markopaşa* gazetesinin yayın hayatına başlamasıyla siyasi mizah arenasındaki durgunluk yerini siyasi mizah alanında bir hareketliliğe bırakmıştır. 1945 sonrası dönemde *Tef, Dolmuş, Taş ve 41.5* gibi siyasi mizah gazeteleri siyasi söylem geliştirilmesinde ve toplumsal alanda etkili bir muhalefet geliştirilmesinde önemli bir rol oynamışlardır (Arık, 2003, s. 93). Bu eksende değerlendirildiğinde siyasi mizahın Türk siyasetinde önemli bir rolü olduğunun altının çizilmesi gerekmektedir. Ancak bu noktada bir şerh düşmek açısından siyaset ve mizah arasında aynı zamanda sorunlu bir ilişki bulunduğu da belirtilmesi gerekmektedir. Türkiye’de yayın hayatına başlamış olan birçok siyasi mizah gazetesi kapatılmış yahut da kapatılma tehdidi altında yayın yapmak zorunda kalmıştır. Ayrıca Türk siyasi hayatında meydana gelen askeri darbe dönemlerinde de siyasi mizah ciddi zorluklar yaşamıştır.

Türkiye’de siyaset ve mizah arasındaki keşişim noktasında siyasi mizahın sonraki dönemlerde ise kılıf değiştirdiğinin altını çizmek gerekmektedir. 1945 sonrasında yükselişe geçen siyasi mizah, 1970’li yıllardan sonra paradigmasal olarak önemli değişim ve dönüşümler yaşamıştır. Nitekim bu dönemde yayın hayatına başlayan *Gırgır* dergisinin etkisi önemlidir. *Gırgır* dergisi mizahın kitleselleştirilmesi ve “halk” seviyesine indirilmesi noktasında önemli bir köşe taşı olarak kendi “Gırgır” ekolünü yaratırken (Arık, 1998, s. 28) aynı zamanda da gündelik yaşamı konu almaları ve herkes tarafından tanınan yahut da aşına olunan tiplerini konu edinmeleriyle de okur ile daha samimi ilişkiler geliştiriyorlardı (Cantek, 2014). Sonuç olarak Türkiye’de siyasi mizah, her dönemde farklı biçimlerde varlık göstermiştir. Özellikle de Soğuk Savaş yıllarında siyasi mizah içerikli gazete ve dergiler, Türkiye’nin gerek dış politikasını gerekse de dünya düzeni içerisindeki yerini sorgulamak noktasında keskin bir tavır içerisinde olmuşlardır. Bu eksende ise yaygın bir Amerikanizm eleştirisi dikkat çekmektedir. Bunun arka planında mizah yayıncılığı ve sol düşünce arasındaki koşutluğun olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla Türkiye’de özellikle de Soğuk Savaş yılları içerisinde yayın hayatını sürdüren siyasi mizah yayınlarında Amerika’ya dair eleştirel bir tavır gözlemlenmektedir. Amerika’ya yöneltilen bu eleştiriler de son kertede ortaya bir Amerika imajı çıkartmaktadır. Bu noktadan hareketle siyasi mizah yayınlarında ele alınan Amerika’yı ve toplumsal düzlemde inşa edilen Amerika imajını dönemin siyasi düşüncesini ve politik ethosunu anlamak açısından önem arz etmektedir.

Soğuk Savaş Döneminde Amerikan Yardımları

Türkiye ve Amerika arasındaki ilişkiler her daim ciddi sorgulamalara maruz kalmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle birlikte Türkiye ve Amerika arasındaki yakınlaşmalar, iki ülke arasındaki ilişkilerin seyrini derinden etkilemiştir. Özellikle 1946 yılında Missouri Zırhlısı’nın İstanbul’a yapmış olduğu ziyaretle iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli bir kırılma yaşanmıştır (Gültekin, 2017). Bu tarihten sonra Türkiye, rotasını Amerika’ya çevirmiş ve Amerika ile yakın ilişkiler kurmak istemiştir. Türkiye’nin bu istenci, Amerika nazarında da bir karşılık bulmuştur. ABD, Soğuk Savaş dönemi politikaları doğrultusunda Türkiye’yi bir “müttefik” olarak görmüş ve SSCB’yi

çevrelemek noktasında Türkiye ile yakın ilişkiler kurmanın yolunu aramıştır. Son kertede Amerika bu yaklaşımı sadece Türkiye için göstermemiş ve birçok ülke ile bu doğrultuda ilişkiler geliştirmiştir. Nitekim Amerika, Avrupa'nın askeri, siyasi ve ekonomik işbirliğini sağlamak, Avrupa'yı SSCB'ye karşı kendi korumasına altına almak ve kendi önderliğinde Avrupa'yı her anlamda koruma altına almak için bir dizi uygulamalara başvurmuştur (Sander, 2016, s. 32). Dolayısıyla Türkiye'ye yapılmış olan ekonomik ve askeri yardımlar da bu amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Türkiye Amerika'dan Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde ekonomik ve askeri yardımlar almıştır. Truman, 1947 yılında Amerikan Kongresi'nde yapmış olduğu konuşmasında da altını çizmiş olduğu üzere Türkiye ve Yunanistan'a ekonomik yardım yapılması gerekliliği üzerinde durmuştur. Bu çerçevede ise Yunanistan'a 300 milyon dolar; Türkiye'ye ise 100 milyon dolar verilmesini önermiştir (Koçak, 2013, s. 470). Truman Doktrini ile başlayan yardımlar, sonraki dönemde ikili anlaşmalar ve Marshall Planı çerçevesinde verilen yardımlarla da devam etmiştir. Türkiye'nin coğrafik konumu, Amerikan yardımlarının kendisine verilmesi noktasında önem arz etmektedir. ABD'nin SSCB'yi çevrelemek noktasındaki istenci, Amerika'yı Türkiye'ye yardım yapmak konusunda motive etmiştir. Nitekim bu yardımların çevreleme politikası ekseninde verildiğinin en somut örneği olarak 1947-1948 yıllarında Amerika'dan alınan askeri yardımların %94'ünün askeri amaçlar için kullanılmış olmasıdır (Sander, 2016, s. 56).

Türkiye'ye yapılan yardımları sadece askeri yardımlar başlığı altında sınırlandırmamak gerekmektedir. Özellikle Marshall Planı'nın da devreye girmesiyle Türkiye, 1950'li yılların başlarına doğru Amerika'dan 4.000 civarında traktör, 500 biçerdöver ve 2000 adet de diskli tırmık olarak tarımda modernleşme yolunda adımlar atmıştır (Machado, 2007, s. 89). Türkiye bu süreçte Amerikan yardımlarından hoşnut olmanın yanında aynı zamanda Amerika ile yakın ilişkiler geliştirmenin de vermiş olduğu zevinci taşımıştır. Dolayısıyla da uzunca bir dönem Türk-Amerikan ilişkilerini sorgulama gereği duymamıştır. Ek olarak bu durumun toplumsal alanda da güçlü bir biçimde sorgulanmadığının belirtilmesi gerekmektedir. Nitekim dönemin hâkim paradigmasına göre Amerika ile kurulan ilişkileri sorgulamak, komünizm propagandası yapmakla eş tutulmaktadır (Örnek, 2015). Ancak yine de bu ilişkiler, Soğuk Savaş Döneminde özellikle sol basın tarafından kıyasıya eleştirilmiştir. Siyasi mizah gazetelerinde ve dergilerinde bu konu sıklıkla ele alınmış ve Türkiye'nin Amerika ile kurmuş olduğu ilişkiler siyasi mizahın konusu olarak kabul görmüştür. Bu bağlamda dönemin siyasi mizah dergilerinde ve gazetelerinde Amerikan yardımlarının ele alınış biçimlerine yakından bakmak, siyaset ve mizah arasındaki ilişkiyi anlamak ve anlamlandırmak noktasında önem arz etmektedir.

Metodoloji

Amaç

Toplumsal bir olgu olarak mizah, siyaset ile yakın bir ilişki içerisindedir. Siyasal iktidarlara karşı bir söylem geliştirmek, kamuoyunda belirli konularda farkındalık oluşturmak ve toplumsal muhalefeti harekete geçirmek noktasında mizah, siyasi iletişimin önemli bir unsurudur. Bu bağlamda yapılmış

olan çalışmanın amacı, mizah ve siyaset arasındaki yakın ilişkiyi, Amerika tarafından Türkiye'ye yapılan ekonomik ve askeri yardımlar özelinde ortaya koymaktır.

Yöntem

Çalışmada nitel bir araştırma yöntemi olan doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması amaçlanan konu hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan bir yöntemdir. Doküman analizi, doğrudan gözlem yahut da görüşmenin mümkün olmadığı durumlarda araştırmanın geçerliğini artırmak noktasında yazılı ve görsel materyallerin bir veri kaynağı olarak kullanılmasına olanak sağlamaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2021, s. 189). Bu bağlamda araştırılan konuya ilişkin raporlar, belgeler, istatistiki veriler, kişisel kayıtlar, sesli ve görüntülü kayıtlar, gazeteler, dergiler ve fotoğraflar doküman analizi için birer doküman olarak kabul edilir (Bogdan & Biklen, 2007). Çalışma kapsamında 2 Kasım 1949-31 Mayıs 1950 tarihleri arasında yayın hayatını sürdüren *Nuhun Gemisi* isimli siyasi mizah dergisinin 31 sayısı incelenmiştir. Birer doküman olarak incelenen sayılarda Amerikan yardımlarının ele alınış biçimleri siyaset ve mizah arasındaki ilişki çerçevesinde analiz edilmiştir.

Örnekleme

Araştırma kapsamında örnekleme tekniklerinden yargısal örnekleme tekniği kullanılmıştır. Yargısal örnekleme tekniğinde araştırmacı, kendi bilgi ve deneyimlerinden hareket ederek örneklemini belirler. Dolayısıyla da yargısal örnekleme tekniği, araştırılacak konuya dair derinlemesine inceleme yapılmasına olanak tanımaktadır (Patton, 1987). Bu bağlamda çalışma, Türkiye'de yayın yapmış olan siyasi mizah dergilerinden *Nuhun Gemisi* sınırlılığında gerçekleştirilmiştir. Örnekleme olarak *Nuhun Gemisi* dergisinin belirlenmesinin nedeni, *Nuhun Gemisi* dergisinin özellikle Demokrat Parti öncesi dönemde, Amerika'ya ve Amerikan sistemine karşı geliştirmiş olduğu muhalif pozisyon olmuştur. Nitekim derginin Türkiye Komünist Partisi çevresince çıkartılmış olması, Amerika'ya karşıt olarak girişilen ideolojik mücadelenin mizaha yansımaları anlamak açısından da dikkat çekicidir.

Amerikan Yardımlarına Yönelik Siyasi Mizahın *Nuhun Gemisi* Dergisi Özelinde İncelenmesi

ABD tarafından Türkiye'ye yapılan askeri ve ekonomik yardımlar, Türkiye'nin gündemini yoğun bir biçimde meşgul etmiştir. Özellikle sol tandanslı yayınlarda bu yardımlar Amerikan emperyalizmin bir çıktısı olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde yayın yapan ve Türkiye Komünist Partisi çevresinden gelen ekip tarafından 1949 yılında çıkartılmaya başlanılan *Nuhun Gemisi* isimli siyasi mizah dergisinin ömrü sadece 31 sayı çıkartmaya yetmiştir. Haftalık bir siyasi mizah dergisi olan *Nuhun Gemisi'nin* imtiyaz sahibi Nahit Üstemir'dir. Çarşamba günleri çıkan derginin satış bedeli dönemin parası ile 10 kuruştur ve dergi, dört sayfadan oluşmaktadır. Derginin sayfa ebatları ise 28.5x41 cm'dir.

Soğuk Savaş döneminin hararetli olduğu dönemlerde yani 1950'li yıllara gelirken, toplumsal muhalefetin Türkiye'de sesinin gür çıkmaya başladığının da belirtilmesi gerekmektedir. Tek

Parti iktidarının gücü yavaşlarken, Türkiye’de görece bir özgürlük iklimi hâkim olmaya başlar. Nitekim bu iklim içerisinde de bir dizi siyasi mizah dergisi yayın hayatına başlamıştır. Dönemin önemli gündemlerinden olan Türk-Amerikan ilişkileri ve Amerika’nın Türkiye’ye yapmış olduğu yardımların yol açtığı sonuçlar, bu dergilerde önemli bir gündem maddesi olarak ele alınmış ve işlenmiştir. Özellikle sol tandanslı siyasi mizah dergilerinde ve gazetelerinde Amerika imajı son derece olumsuzdur. Bu yayınlarda Amerika sıklıkla emperyalist, savaşperest ve ikiyüzlü olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla *Nuhun Gemisi* dergisinde yer alan mizahi unsurlarda Amerikan yardımlarına ve Amerika ile kurulan ilişkilere yakından bakmak, dönemin düşünsel iklimini anlamak açısından da önem arz etmektedir.

Nuhun Gemisi Dergisinde Amerika İmajı ve Amerikan Yardımları

2 Kasım 1949 tarihinde ilk sayısını çıkan *Nuhun Gemisi*, ilk sayfasında Amerika’nın Türkiye’ye ziyaret amacıyla 1946 yılında göndermiş olduğu Missouri Zırhlısı’na gönderme yaparak, “Nuhun Gemisi Geldi” başlığıyla Nuh Peygamber ile Amerika arasında bir koşutluk kurmaktadır. Nitekim görseli destekleyen metinde, dönemin Amerika’ya yakın olmakla itham edilen figürlerinden olan Ahmet Emin Yalman’ın Nuhun Gemisi’ni ziyaretine vurgu yapılmaktadır. Tüm gazeteciler Nuh’un evine zorlukla girebilirken, Yalman rahatlıkla girmeyi başarmıştır. Ayrıca Yalman, Nuh’a “Dünyaya gelişinizin hikmeti her halde hayır kuvvetlerini şer kuvvetlerine galip getirmek içindir. Sizin gelmenizle akıncı ruhlar karşısında kin cephesi darmadağın olacak” diyerek Amerika’nın Türkiye’ye yapmış olduğu ziyaret sırasında Türkiye’deki yaygın inancı dile getirmektedir. Son kertede *Nuhun Gemisi* dergisinin ilk sayısında yer alan bu mizahi içerik, Türkiye’deki yaygın ethosa eleştiri yöneltmektedir.

Derginin ilk sayısında yer alan “Nuh Dede Eliyle Dokumacı Ahmede” başlıklı mektup da içerdiği mizahi unsurlarla Amerikan yardımlarının Türkiye’de yol açtığı sonuçlara dikkat çekmektedir. Kurgusal bir karakter olan Veli Yılmaz’ın kardeşi Ahmet Yılmaz’a hitaben yazmış olduğu mektupta Adana Çukurova’ya çalışmak için geldiğini ancak umduğunu bulamadığını anlatır. Veli, “Artık Çukurova dedikleri yer heç çukur değil. Bereketinin de çukurluğunun da aslı yok. Emeriken gavuru öyle bir afat vermiş ki ağaların, beylerin eline, çek yorganı ölem gayrı bize iş yok. Biçer döver derlermiş bu canavar makinaya...” Veli’nin vurgulamış olduğu dönüşüm, 1950’li yıllara tekabül eden tarımda modernleşmedir. Amerikan yardımlarıyla birlikte Türkiye’de tarımsal bir dönüşüm yaşanmış ve birçok kişi işsizlik nedeniyle kırlardan kentlere göç etmek zorunda kalmıştır. Bu noktada *Nuhun Gemisi* seri olarak devam eden Veli’nin mektuplarında tarımda modernleşme üzerinden gelişen kapitalistleşmeye dair göndermeler yapmaktadır. Nitekim Amerikan yardımları ile Türkiye’de başlayan büyük değişim ve dönüşüm, Türkiye’yi küresel kapitalizme entegre etmenin de öncülü olmuştur. Bu hususa ilişkin olarak da *Nuhun Gemisi* dergisinin ikinci sayısında aşağıdaki karikatür dikkat çekicidir.

Şekil 1: Nuhun Gemisi 2. Sayısından (9 Kasım 1949, 1.sayfa)

Şekil 1'de yer alan karikatürde de görüldüğü üzere serbest rekabet piyasasının temsilcisi Amerika, gayet güçlü, sağlıklı ve çevik bir vücuda sahipken, aynı isteği dile getiren Türkiye ise cılız, güçsüz ve bodurdur. Nitekim bu koşutluk, dönem itibariyle Türkiye'nin içerisinde bulunduğu toplumsal, siyasi, ekonomik ve askeri koşullara dair önemli bir gösterge niteliğindedir. Türkiye, içerisinde bulunmuş oldu açmazları aşmak noktasında Amerika'nın desteklerini son derece önemsemiştir. Bu hususa ilişkin olarak da Türkiye, Marshall Planına uyum çerçevesinde bir dizi ciddi atımlar atmıştır. Bu adamlardan birisine dikkat çeken *Nuhun Gemisi*, 16 Kasım 1949 tarihli üçüncü sayısında "Sömürgeleşmeye Doğru" başlıklı yazıda Türkiye'nin ithal malların %50'sinin Türkiye'ye gümrüksüz gireceğini vurgulayarak, Türkiye'nin sömürgeleşeceğine dair uyarıda bulunmaktadır. Nitekim Amerikan yardımlarının Türkiye'de küreselleşmeyi tetiklediğinin de ayrıca vurgulanması gerekmektedir. Bu noktada yerli ürünlerin yerine yabancı ürünlerin pazardaki hakimiyeti artmıştır. Son kertede ise dönem itibariyle tüm bu olayların neticesinde *Nuhun Gemisi* yedinci sayısında "Amerikan Yardımlarının İç Yüzü" başlığıyla 16.000 işçinin açığa kaldığını belirtmiştir.

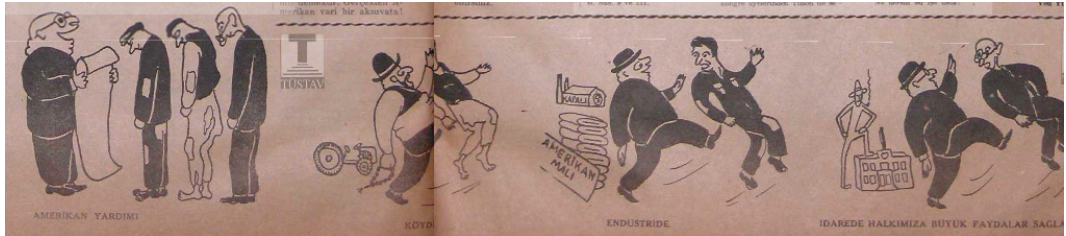
Türkiye'nin Amerikan yardımları ve Amerika ile yakın ilişkiler çerçevesinde girmiş olduğu durumu özetlemek noktasında ise şekil 2'de yer alan karikatür dikkat çekmektedir.

Şekil 2: Nuhun Gemisi 16. Sayısından (15 Şubat 1950, 1. Sayfa)

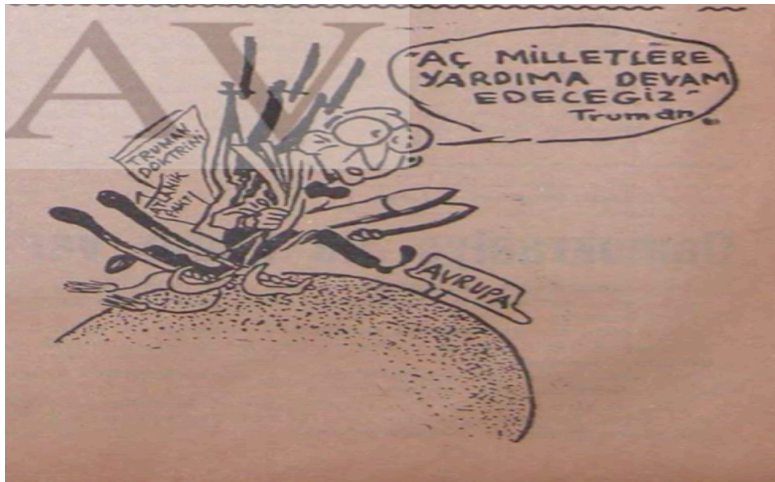
Şekil 2’de yer alan karikatürde de görüldüğü üzere Türkiye’nin yerli girişimlerinin cenazesi taşınırken önde haç yerine Amerikan dolarını taşıyan bir din adamı bulunmaktadır. Türkiye’nin almış olduğu yardımlarla yerli girişimlerinin etkisizleştiğinin vurgulanması noktasında şekil 2’de yer alan karikatür önem arz etmektedir.

Şekil 3: Nuhun Gemisi 11. Sayısından (11 Ocak 1950, 3. Sayfa)

Nitekim şekil 3’te yer alan karikatürde de ironik bir dille “Amerikan yardımları köyde, endüstride ve idarede halkımıza büyük faydalar sağladı” ifadeleri kullanılarak, Amerikan yardımları neticesinde işini kaybeden tarım ve sanayi işçilerine dikkat çekilmektedir.

Şekil 4: Nuhun Gemisi 12. Sayısından (18 Ocak 1950, 1. Sayfa)

Şekil 4’te Truman’ın dünya üzerinde elinde silahlarla “Aç milletlere yardıma devam edeceğiz” şeklinde yer alan ifadesi de Nuhun Gemisi özelinde Amerikan yardımlarının içeriğinin nasıl algılandığına dair önemli bir göstergedir. Son kertede Amerikan yardımlarının çok ciddi bir miktarının askeri harcamalar için verildiği bilinmektedir (Sander, 2016). Ayrıca Türkiye’ye yapılan yardımlar, Türkiye’de Amerikan kültürünün yükselişe geçmesine de neden olmuştur. Bu eksende ise aşağıda görsel 5 ve görsel 6’da yer alan karikatürler, başta Türkiye olmak üzere Orta Doğu’da Amerika’nın kültürel ve ekonomik etkisini görmek açısından önem arz etmektedir.

Şekil 5 ve Şekil 6: Nuhun Gemisi 7. Sayısından (14 Aralık 1949, 1. Sayfa)

Amerikan Başkanı Truman'ın Orta Doğu memleketlerini cennete çevireceğiz söylemi üzerine *Nuhun Gemisi* dergisinin 7. Sayısında yer alan karikatürler dikkat çekmektedir. Şekil 5'te camide minareden Amerikan mallarının reklamı yapılırken, şekil 6'da ise Coca Cola'nın abı hayat suyu özelinde kinayeli kullanımı ile Amerikan etkisi vurgulanmaktadır. Son kertede *Camel* sigarası ve *Coca Cola*, Amerikan sermayesinin en önemli göstergeleri olarak kabul edildiğinde Amerikan yardımları ile özellikle Orta Doğu'da yükselmeye başlayan Amerikan etkisi öne çıkartılmaktadır. Amerikan yardımları ile Türkiye'de başlayan toplumsal değişim ve dönüşümlere de dikkat çeken *Nuhun Gemisi* dergisi aşağıda şekil 7'de yer alan karikatürle Türkiye'nin taşrasında yer alan dönüşüme de dikkat çekmektedir.

Şekil 7: Nuhun Gemisi 15. Sayısından (8 Şubat 1950, 1. Sayfa)

Şekil 7’de Amerikan kültürünün önemli göstergeleri olarak kabul edilen puro, fötr şapka, Amerikan arabası ve kovboy çizmesi gibi unsurlar ile taşrada değişen kültürel yapıya dair gönderme yapılmaktadır. Son kertede Amerikan mallarının Türkiye’ye aynı zamanda Amerikan kültürünü getirdiğinin de altının çizilmesi gerekmektedir. Türkiye’de Amerikan yardımlarının işleyişine ve mantığına dair *Nuhun Gemisi* dergisinde yer alan “Marşal Planı Nedir? Başlıklı mizahi yazıda, Marshall Planı’nın ülkeleri borçlandırarak kendisinden mal satın almaya mecbur ettiğinin altını çizmektedir. Nitekim bu duruma ilişkin olarak *Nuhun Gemisi* dergisinde “Allah Versin” başlığıyla çıkan yazıda Amerikan milyonerlerinin 1947 yılında 17 milyar dolar kâr elde ettiklerini, Marshall Planı ve soğuk savaş sayesinde bu kârın 21 milyar dolara yükseldiğini belirterek, “tevekkeli senatör Johnson’un verdiği nutukta Soğuk Savaş olmasaydı, Amerika bir iktisadi felakete sürüklenirdi buyurmadı” diyerek, Amerikan yardımlarına dair mizahi bir eleştiri getirmektedir. Nitekim *Nuhun Gemisi* dergisinde yer alan “Biz Söylesek Kabahat Olur” başlıklı yazıda *The Economist* dergisinde Marshall Planı’na yöneltilen eleştirilere dikkat çekilerek, bu eleştirilerin Türkiye içinden gelmesinin kabahat sayılacağına işaret ederek, dönemin yaygın ethosuna dair gönderme yapmaktadırlar.

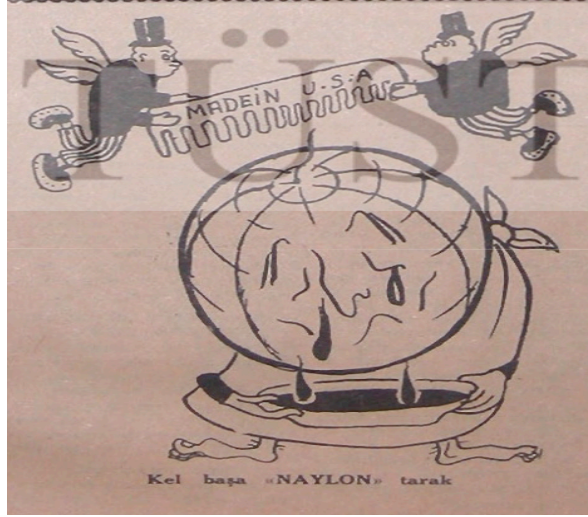
Nuhun Gemisi dergisi, Amerikan yardımlarını bir diğer sayısında ise “VEFAT!” başlığıyla vererek, “Yerli sanayiye vücuduna giren Marşal planı mikrobu onu yatağa düşürdü” şeklinde ifade kullanmıştır. Nitekim bu ironik yaklaşım, Amerikan yardımlarının Türkiye’nin yerli ekonomisine verdiği zararı ortaya koymak noktasından önem arz etmektedir. Dönem itibariyle Amerika ve Amerikan yardımları ile ilgili içeriklerin basında geniş bir yer aldığı da ayrıca dikkat çeken bir husustur. Bu konuda *Nuhun Gemisi* dergisinde yer alan “Amerika, Amerika, İllallah” başlıklı yazı da bu durumu gözler önüne sermektedir. Yazıda “herhangi bir günün herhangi bir gazetesini elinize alın. Bakın Amerika ile ilgili ne kadar havadis var” ifadeleri ile dönemin basın yayın faaliyetlerinin tutumuna ilişkin olarak mizahi bir eleştiri getirilmektedir.

Nuhun Gemisi dergisinde Amerikan yardımların sürecinde Türkiye’de meydana gelen kültürel değişim ve dönüşüme ilişkin olarak çıkan “Yüksek Tahsil Gençliğimizin Kültür ve Randıman Durumu” başlıklı yazı da dikkat çekicidir. Bir üniversite profesörünün yüz elli kişilik bir sınıfta yaptığı ankete ilişkin bir durumun aktarıldığı yazıda Türkçeden farklı olarak herhangi bir diğer yabancı dilde okuma yazma bilenlerin sayısı üç-dört; edebiyat, müzik, resim veya heykel sanatıyla ilgilenen öğrenci sayısı da üç kişiyken; profesörün sinema yıldızlarının hayatlarını ve Hollywood dedikodularını günü gününe takip edenlerin kimler olduğunu öğrenmek için anket yapması durumunda durumun çok daha farklı olacağına işaret edilmektedir. Nitekim bu durum da Türkiye’de yükselen Amerikan kültürünü dönem itibariyle anlamak ve anlamlandırmak noktasında önem arz etmektedir.

Amerikan yardımlarının sunulduğu tarihlerde Türkiye’nin ve Amerika’nın birbirlerine göstermiş oldukları ilgi ve alakayı tiye alan “Büyük Misafir” başlıklı yazı siyasi mizaha dair önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir. Yazıda Amerika’nın Şükran Günü münasebetiyle Türkiye Cumhurbaşkanı’na bir hindi gönderdiği ve bu olayın dünya basınında son derece önemli bir olay olarak algılandığı üzerinden durulmaktadır. Bu eksende değerlendirildiğinde iki ülke arasındaki ilişkilerin seyrinin eleştirilmesi ve bu hususta karşıt söylem geliştirilmesi siyah ve mizah arasındaki yakını ilişkiyi anlamak noktasında önem arz etmektedir.

Şekil 8: Nuhun Gemisi 4. Sayısından (23 Kasım 1949, 1. Sayfa)

Amerikan yardımlarının başta Türkiye olmak üzere Dünya genelindeki durumunu ortaya koymak açısından şekil 8'de yer alan karikatür önem arz etmektedir. “Kel başa naylon tarak” isimli çizimde dünya, saçsız bir biçimde temsil edilirken aynı zamanda hüznüldür, gözyaşı dökmektedir. Ancak Amerikan tarzında giydirilmiş iki “melek” elinde Amerikan malı bir tarakla Dünya'nın saçını taramaya çalışmaktadırlar. İronik bir yaklaşımla ele alınan karikatürde Amerika'nın yardımlarının ve Soğuk Savaş dönemindeki yaklaşımlarının mahiyetine gönderme yapılmaktadır.

Nuhun Gemisi dergisinde yer alan “Millet'e Müjdelenen Kara Haber” başlıklı yazıda ise anlamsal bir zıtlık üzerinden Türkiye'nin yabancı sermayeye karşı tavizkar tutumu eleştirilmektedir. Yazıda, Amerika ile yapılan anlaşmada hususi teşebbüslere sermaye sağlamak için bir sanayi bankasının kurulma kararı alındığı belirtilmektedir. Son kertede *Nuhun Gemisi* dergisi, Amerikan yardımlarının Türkiye'deki alımlanışına dair de önemli bir ipucu sunmaktadır. İktidarlar nezdinde bu anlaşma müjde olarak görülürken; aynı anlaşmanın millet açısından kara haber olarak algılanabileceği durumu, Türk-Amerikan ilişkilerinin eksenini anlamak açısından önem arz etmektedir.

Nuhun Gemisi dergisinde yer alan “Bir Kere Yer Edeyim Gör Neler Edeyim” başlıklı yazıda da Amerikan yardımları altında Türkiye'ye gelmeye başlayan Amerikan sermayesinin ortaya çıkartabileceği tablonun somutlaştırılması noktasında ayrıksı otu ve bağ arasında bir mesel anlatılır. Mesel'e göre ayrıksı otu bir bağ kenarına gelerek, bağdan bir parça yer ister. Bağ ise ayrıksı otunun bu hatırını kırmayarak yeri verir. Ancak aradan zaman geçince ayrıksı otu tüm bağı kaplamış. Bunun üzerine bağ, ayrıksı otuna rahatsız olduğunu ve kendisine yer ayırması gerektiğini söylemiş. Ayrıksı otu ise bunun üzerine bağa cevaben “rahatsız oluyorsan, çıkıp gitmekte serbestsin” cevabını vermiş. Bu mesel üzerinde de görüldüğü üzere ayrıksı otu, Amerikan sermayesini temsil ederken; bağ ise Türkiye'dir. Yabancı sermayenin Türkiye'de oluşturabileceği olumsuz sonuçları işaret etmek noktasında *Nuhun Gemisi* dergisinde çıkan bu yazı, siyasi mizaha dair önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

Siyaset ve mizah arasındaki ilişki, toplumsal alanda mizahın en görünür biçimlerinden birisi olarak siyasi mizahı ortaya çıkartmıştır. Siyasi mizah aracılığıyla siyasi iktidarlar ve onların politikalarına ilişkin olarak karşıt söylemler geliştirilebilmekte ve toplumsal muhalefet hareketine geçirilebilmektedir. Bu noktadan hareketle mizah, siyasetin bir aracı haline gelebilmektedir. Mizah aracılığıyla toplumun belirli bir kesimi siyasal katılım sağlarken, aynı zamanda neşredilen yayınlarla basının dördüncü güç olma kapasitesini de kullanabilmektedirler. Bu noktadan hareketle siyasi mizah dergilerinin ve gazetelerinin salt güldürü amacı taşımadığının, aynı zamanda siyasi eleştirinin vücut bulduğu bir alan olduğunun da altının çizilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla siyasi mizah, toplumsal koşullara karşı muhalefetin etkili bir aracı olarak değerlendirilebilir.

Siyasi mizahın sahip olduğu potansiyel, siyasi iktidarların dikkatini her dönemde çekmiştir. Bu nedendir ki özellikle Türkiye’de siyasi mizah yayınları güç durumlar yaşamak zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla mizahın siyaset alanındaki gücünün yadsınmaması gerekmektedir. Mizah aracılığıyla siyasi söylemin tüm katı sınırları esnetilebilmekte ve karşıt bir söylem geliştirilebilmektedir. Özellikle Türkiye gibi güçlü bir mizahi geleneği bulunan ülkelerde mizah yayıncılığı geniş biçimde ilgi görmektedir. Güldürü geleneğinin toplumsal yaşayışı biçimlendirdiği bir toplumda mizahın siyasi biçimleri de önemli bir potansiyeli bünyesinde barındırır. Türkiye’de siyasi mizah gazetelerinin ve dergilerinin toplumsal alandaki yansıması göz önünde bulundurulduğunda bu durum daha anlaşılır olmaktadır. Yapılmış olan çalışmada da görüldüğü üzere Türkiye’de siyasi mizah dergileri ve gazeteleri toplumsal muhalefetin önemli birer aracı olmuşlardır. *Nuhun Gemisi* dergisi sınırlılığında yapılmış olan bu çalışmada da görüldüğü üzere özellikle 1949 ve 1950 yıllarında Türkiye’de yükselişe geçmeye başlayan Amerikanizm, siyasi mizahın önemli bir konusu olmuştur. Nitekim *Nuhun Gemisi* 31 sayılık yayın hayatının büyük bir kısmını Amerikan yardımlarını eleştirmeye ayırmıştır. Dönemin önemli bir gündem maddesi olarak Amerikan yardımları, özellikle *Nuhun Gemisi’nin* içeriklerinde emperyalist bir faaliyet olarak görülmektedir. Ayrıca siyaset ve mizahın kesişim noktasında *Nuhun Gemisi* dergisi, görece erken bir tarihte siyasi eleştirilerini mizah aracılığıyla dile getirmek noktasında dikkat çekmektedir.

Nuhun Gemisi dergisinin içeriklerinde de görüldüğü üzere siyasi mizah; ironi, parodileştirme, kelime oyunları, karikatür vb. araçlarla üretilebilmektedir. Özellikle Amerikan yardımlarına ilişkin olarak üretilen içeriklerde mizahın toplumsal kültürden taşımış olduğu izler de dikkat çekmektedir. Son kertede *Nuhun Gemisi* adında da görüldüğü üzere derginin isminde dahi toplumsal kültürün biçimlendirici etkisi görülmektedir. Ayrıca dergide yer alan birçok meselde de Türkiye’de hâkim olan kültürden izler gözlemlenmektedir. Bu noktadan hareketle toplumsal bir olgu olarak mizahın içerisinden çıkmış olduğu toplumun değerlerinin birleşkesinde belirdiğinin de belirtilmesi gerekmektedir.

Nuhun Gemisi dergisi özelinde yapılmış olan çalışmada da görüldüğü üzere siyasi mizah, siyasi edimlere ilişkin olarak farklı görüşlerin dile getirilmesinde önemli bir araçtır. Özellikle Amerikan yardımlarıyla ilişkili mizahi unsurların incelenmiş olduğu çalışmada bu durum belirgin bir biçimde gözlemlenmektedir. Amerikan yardımlarına ve Amerika ile yakın ilişkiler geliştirilmesine yönelik

olarak dönemin sol düşünce sistemini anlamak noktasında *Nuhun Gemisi* dergisi önemli bir örnekleme teşkil etmektedir. Özellikle Soğuk Savaş yıllarında Amerika, Türk solu için emperyalist bir ülke olarak görülmüştür. Ayrıca Amerika'nın yapmış olduğu yardımlarla da Türkiye'yi sömürgeleştirmek amacı taşıdığı düşüncesi de sol düşüncede baskın bir tema olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla çalışma kapsamında incelenen mizahi içeriklerin çoğunda bu durum belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir. Sonuç olarak siyasi mizah, Türk-Amerikan ilişkileri özelinde toplumsal muhalefetin yer bulduğu bir alan olarak dikkat çekmekte ve bu ilişkilere karşıt bir söylemin kurumsallaşmasında önemli bir araç olarak kabul edilebilmektedir. Özellikle küreselleşme ve kapitalistleşme ile birlikte öne çıkan kültürel ve toplumsal yozlaşma, işsizlik ve "sömürgeleşme" gibi temalar, *Nuhun Gemisi* gazetesinde baskın olarak işlenmekte ve Amerika karşıtlığı bu meseleler üzerinden söylemselleştirilmektedir.

Kaynakça

- Arık, B. (1998). *Değişen toplum değişen karikatür*. İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Arık, B. (2003). Apolitik mizah tartışmalarına tarihsel bir bakış. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 17, 89-104.
- Aristoteles. (1987). *Poetika*. (İ. Tunalı, Çev.) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bakhtin, M. (2001). *Karnavaldan romana: Edebiyat teorisinden dil felsefesine seçme yazılar*. (S. Irzık, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Berger, A. A. (2017). *An Anatomy of Humor*. New York: Routledge Press.
- Bergson, H. (2014). *Gülme: Gülüncün anlamı üzerine deneme*. (D. Çetinkasap, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (orijinal eser yayın tarihi: 1900).
- Bippus, A. (2014). Political humor. In S. Attardo (Ed.), *Encyclopedia of Humor Studies* (ss. 585-588). London: Sage Publications.
- Bogdan, R. C., & Biklen, S. K. (2007). *Qualitative research for education: An introduction to theories and methods*. London: Pearson Education Publishing.
- Cantek, L. (2014). *Türkiye'de çizgi roman*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Critchley, S. (2002). *On humour*. London: Routledge Press.
- Dannagal, Y. (2017). Theories and Effects of Political Humor: Discounting Cues, Gateways, and the Impact of Incongruities. *The Oxford Handbook of Political Communication*. içinde New York: Oxford University Press.
- Eagleton, T. (2019). *Humour*. New Haven: Yale University Press.
- Frye, N. (2000). *Anatomy of criticism: Four essays*. Princeton: Princeton University Press.
- Gültekin, M. (2017). *Türkiye-ABD ilişkilerinin psikolojisi*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Georgeon, F. (2000). Osmanlı İmparatorluğu'nda gülmek mi? In İ. Fenoglio, & F. Georgeon (Eds.), *Doğuda Mizah* (ss. 79-103). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gibson, J. M. (2019). *An introduction to the psychology of humor*. New York: Routledge Press.
- Hobbes, T. (2019). *Leviathan*. (S. Lim, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. (orijinal eser yayın tarihi: 1651).
- Holm, N. (2017). *Humour as politics: The political aesthetics of contemporary comedy*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Koçak, C. (2013). *Türkiye'de iki partili siyasi sistemin kuruluş yılları (1945-1950): Rejim krizi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koestler, A. (1997). *Mizah yaratma eylemi*. (S. Kabakçoğlu, & Ö. Kabakçoğlu, Çev.) İstanbul: İris Yayıncılık. (orijinal eser yayın tarihi:1964).

- Machado, B. (2007). *In search of a usable past: The marshall plan and postwar reconstruction today*. Virginia: The Sheridan Press.
- Morreall, J. (1997). *Gülmeyi Ciddiye Almak*. (K. Aysever & Ş. Soyer, Çev.) İstanbul: İris Yayıncılık. (orijinal eser yayın tarihi:1983).
- Mulkay, M. (1988). *On humour:Its nature and its place in modern society*. Cambridge: Polity Press.
- Örnek, C. (2015). *Türkiye'nin soğuk savaş düşünce hayatı: Antikomünizm ve Amerikan etkisi*. İstanbul: Can Yayınları.
- Özdemir, Ö. (2018). Politik mizahın ve toplumsal muhalefetin alternatif söylemsel alanı olarak Zaytung. *İlef Dergisi*, 5, 7-28.
- Par, A. H. (1990). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik sözlük*. İstanbul: Serhat Yayınları.
- Patton, M. Q. (1987). *How to use qualitative methods in evaluation*. California: Sage Publications.
- Platon. (2001). *Devlet*. (S. Eyüboğlu, & M. A. Cimcoz, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sander, O. (2016). *Türk Amerikan ilişkileri 1947-1964*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sanders, B. (2001). *Kahkahanın zaferi: Yıkıcı tarih olarak gülmeye*. (K. Atakay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.(orijinal eser yayın tarihi:1995).
- Scott, J. (1995). *Tahakküm ve direniş sanatları: Gizli senaryolar*. (A. Türker, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.(orijinal eser yayın tarihi:1990).
- Tesnohlikova, O. (2020). Humor and satire in politics: Introducing cultural sociology to the field. *Sociology Compass*, 15(1), 1-12.
- Topuz, H. (1973). *100 soruda Türk basın tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Topuz, H. (2003). *II. Mahmut'tan holdinglere Türk basın tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tsakona, V., & Popa, D. E. (2011). Humour in politics and the politics of humour: An introduction. In Tsakona, V., & Popa, D. E (Eds.), *Studies in political humour: In between political critique and public entertainment* (ss. 1-33). Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Wickberg, D. (2014). Humor, etymology of. In S. Attardo (Ed.), *Encyclopedia of Humor Studies* (ss. 350-351). California: Sage Publications.
- Yücebaş, H. (1976). *Hiciv ve mizah edebiyatı antolojisi*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.